Global Spectrum of Research and Humanities
ISSN: 3007-9136
Vol. 3 No. 2 (2026): Summer

Sosial İşin Fəlsəfi Aspektləri: Nəzəri-Metodoloji Yanaşmalar və Müasir Tendensiyalar

Philosophical Aspects of Social Work: Theoretical-Methodological Approaches and Contemporary Trends

Aygün Vəli Ələkbər
Sosial iş ixtisası üzrə magistrant
Naxçıvan Dövlət Universiteti, Azərbaycan
Email: aypoladveli.8588@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-4334-6885

https://doi.org/10.69760/gsrh.02603020011

© **2026 Aygün Vəli Ələkbər.** This is an open-access article published in *Global Spectrum of Research and Humanities (GSRH)*. Licensed under **Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)** — free to share, adapt and use commercially, with attribution.
https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Xülasə

Məqalədə sosial işin fəlsəfi aspektləri, onun nəzəri-metodoloji əsasları və müasir cəmiyyətdə dəyişən funksiyaları kompleks şəkildə araşdırılır. Tədqiqatın əsas məqsədi sosial işi yalnız yardım və xidmət mexanizmi kimi deyil, insan ləyaqəti, sosial ədalət, hüquqlar, məsuliyyət və rifah ideyaları üzərində qurulan humanist sosial institut kimi təhlil etməkdir. Məqalədə sosial işin ontoloji və aksioloji əsasları, sistemli, ekoloji, gücləndirmə, hüquq əsaslı və refleksiv yanaşmalar kontekstində şərh olunur. Eyni zamanda sosial dövlət modeli, qloballaşma, miqrasiya, rəqəmsallaşma və etik dilemmlər sosial işin müasir çağırışları kimi təqdim edilir. Araşdırma göstərir ki, sosial işin fəlsəfi məzmunu onun praktik fəaliyyətinin istiqamətini müəyyənləşdirir: sosial işçi yalnız fərdi problemin həllinə deyil, həm də insanın sosial imkanlarının genişləndirilməsinə, cəmiyyətə inteqrasiyasına və struktur bərabərsizliyin azaldılmasına xidmət edir. Nəticədə sosial iş davamlı sosial inkişaf, insan hüquqlarının qorunması və sosial rifahın gücləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan peşəkar və elmi fəaliyyət sahəsi kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: *sosial iş; sosial fəlsəfə; humanizm; sosial ədalət; insan hüquqları; sosial dövlət; sosial rifah; etik məsuliyyət; qloballaşma; rəqəmsal sosial xidmətlər*

Abstract

This article examines the philosophical aspects of social work, its theoretical and methodological foundations, and its changing functions in contemporary society. The main purpose of the study is to interpret social work not merely as a mechanism of assistance and service delivery, but as a humanistic social institution based on human dignity, social justice, rights, responsibility, and welfare. The article discusses the ontological and axiological foundations of social work through systemic, ecological, empowerment-based, rights-based, and reflective approaches. It also considers the welfare state, globalization, migration, digitalization, and ethical dilemmas as central challenges shaping modern social work practice. The analysis shows that the philosophical content of social work determines the direction of its practical activity: the social worker is concerned not only with solving individual

problems but also with expanding human capabilities, supporting social integration, and reducing structural inequality. The study concludes that social work is a strategically important professional and academic field for sustainable social development, the protection of human rights, and the strengthening of social well-being.

Keywords: *social work; social philosophy; humanism; social justice; human rights; welfare state; social well-being; ethical responsibility; globalization; digital social services*

---

1. Giriş

Müasir cəmiyyətlərin inkişafı sosial münasibətlərin sürətli dəyişməsi, sosial risklərin çoxalması və insan həyatının müxtəlif sahələrində yeni ehtiyacların meydana çıxması ilə xarakterizə olunur. Yoxsulluq, işsizlik, miqrasiya, ailə münasibətlərində transformasiya, demoqrafik dəyişikliklər, əlilliyi olan şəxslərin sosial inteqrasiyası, yaşlı əhalinin müdafiəsi, uşaqların rifahı və sosial təcrid kimi problemlər sosial işin həm praktik, həm də nəzəri əhəmiyyətini artırmışdır. Bu şəraitdə sosial iş yalnız sosial yardım göstərən peşə deyil, cəmiyyətin sosial sabitliyini, insan hüquqlarının qorunmasını və fərdlərin sosial potensialının inkişafını dəstəkləyən çoxşaxəli fəaliyyət sahəsidir.

Sosial işin mahiyyətini düzgün anlamaq üçün onu təkcə inzibati xidmət və ya yardım sistemi kimi izah etmək kifayət deyil. Sosial iş insanın cəmiyyətdəki mövqeyi, onun ləyaqəti, azadlığı, sosial hüquqları, ehtiyacları və imkanları haqqında müəyyən fəlsəfi təsəvvürlərə əsaslanır. Beynəlxalq sosial iş sənədlərində bu peşə sosial dəyişiklik, sosial inkişaf, sosial birlik, insanların gücləndirilməsi və azadlaşması ilə bağlı akademik və praktik fəaliyyət kimi müəyyən edilir (IFSW & IASSW, 2014). Bu tərif sosial işin yalnız fərdi yardım deyil, həm də sosial strukturların dəyişdirilməsinə yönələn peşə olduğunu göstərir.

Fəlsəfə sosial işin nəzəri özəyini təşkil edən əsas sahələrdən biridir. Ontologiya insanın sosial varlıq kimi mövcudluğunu, aksiologiya isə sosial işin dəyər sistemini izah edir. Etika sosial işçinin peşəkar davranışının sərhədlərini müəyyənləşdirir, sosial fəlsəfə isə cəmiyyətin ədalətli təşkili, bərabərlik və rifah problemlərini təhlil edir. Bu baxımdan sosial işin fəlsəfi aspektlərinin araşdırılması onun peşəkar funksiyalarının daha dərindən dərk olunmasına, sosial siyasət və sosial xidmət mexanizmlərinin daha humanist əsaslarla qurulmasına imkan verir.

Məqalənin aktuallığı sosial işin müasir dövrdə yalnız praktiki xidmət sahəsi kimi deyil, həm də elmi-nəzəri və dəyər yönümlü fəaliyyət kimi anlaşılmasının zəruriliyi ilə bağlıdır. Tədqiqatın məqsədi sosial işin fəlsəfi mahiyyətini, ontoloji və aksioloji əsaslarını, əsas nəzəri-metodoloji yanaşmalarını və müasir inkişaf tendensiyalarını sistemli şəkildə təhlil etməkdir. Bu məqsədlə məqalədə sosial işin insan, cəmiyyət, sosial ədalət, humanizm, sosial dövlət, qloballaşma və rəqəmsallaşma ilə əlaqələri araşdırılır.

2. Tədqiqatın metodologiyası və nəzəri çərçivəsi

Tədqiqat nəzəri-analitik xarakter daşıyır və sosial işin fəlsəfi əsaslarını sosial fəlsəfə, sosial siyasət, etika və sosial iş nəzəriyyələri kontekstində araşdırır. Məqalənin hazırlanmasında sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə, elmi sintez və interpretativ şərh metodlarından istifadə edilmişdir. Sistemli yanaşma sosial işi fərd, ailə, icma, sosial institutlar və dövlət siyasəti arasında qarşılıqlı əlaqə kimi təhlil etməyə imkan verir. Müqayisəli təhlil sosial işin klassik və müasir nəzəri istiqamətlərini, eləcə də beynəlxalq standartlarla milli sosial xidmət sistemləri arasında əlaqəni müəyyənləşdirməyə xidmət edir.

Tədqiqatın nəzəri çərçivəsi bir neçə əsas istiqamət üzərində qurulmuşdur. Birinci istiqamət humanist fəlsəfədir. Bu yanaşmaya görə insan yalnız sosial yardımın obyekti deyil, öz ehtiyaclarını, seçimlərini və inkişaf imkanlarını müəyyənləşdirə bilən dəyərli sosial subyektdir. İkinci istiqamət sosial ədalət nəzəriyyələridir. Rawlsun ədalət anlayışı, Sen və Nussbaumun qabiliyyətlər yanaşması sosial iş üçün mühüm nəzəri əsas yaradır, çünki sosial iş insanların yalnız formal hüquqlarını deyil, həmin hüquqlardan real istifadə imkanlarını da nəzərə almalıdır (Rawls, 1971; Sen, 1999; Nussbaum, 2011).

Üçüncü istiqamət sosial işin peşə etikası ilə bağlıdır. Sosial işin etik çərçivəsi insan ləyaqətinə hörmət, öz müqəddəratını təyin etmə, məxfilik, peşəkar məsuliyyət və sosial ədalət kimi prinsiplərə əsaslanır (Banks, 2021; IFSW & IASSW, 2018). Dördüncü istiqamət isə sosial işin nəzəri modelləridir. Sistemli, ekoloji, gücləndirmə, hüquq əsaslı, anti-diskriminativ və refleksiv yanaşmalar sosial problemlərin təkcə fərdi davranışlarla deyil, həm də struktur və institusional amillərlə bağlı olduğunu göstərir (Healy, 2014; Payne, 2020; Thompson, 2020). Bu nəzəri çərçivə sosial işin fəlsəfi mahiyyətini daha geniş və elmi əsaslarla izah etməyə imkan verir.

3. Sosial işin fəlsəfi mahiyyəti: insan, cəmiyyət və rifah problemi

Sosial işin fəlsəfi mahiyyəti ilk növbədə insanın ali dəyər kimi qəbul edilməsinə əsaslanır. Bu sahənin mərkəzində sosial problemi olan "müştəri" deyil, öz ləyaqətinə, hüquqlarına, təcrübəsinə və potensialına malik insan dayanır. Sosial işin humanist təbiəti ondan ibarətdir ki, insanın sosial vəziyyəti onun dəyərini azaltmır; yoxsulluq, əlillik, yaşlılıq, ailə böhranı və ya sosial təcrid insanın ləyaqətini inkar etmir. Sosial iş bu ləyaqətin qorunmasını və insanın cəmiyyətlə daha sağlam münasibətlər qurmasını təmin etməyə yönəlir.

Fəlsəfi baxımdan sosial iş insan və cəmiyyət arasındakı münasibətlərin praktik təhlilidir. İnsan yalnız fərdi psixoloji xüsusiyyətlərdən ibarət deyil; o, ailə, təhsil, əmək bazarı, mədəniyyət, hüquq sistemi və dövlət institutları ilə əlaqədə formalaşır. Buna görə sosial problemlər də yalnız fərdi səviyyədə izah oluna bilməz. Məsələn, işsizliyin səbəbi yalnız şəxsin bacarıqsızlığı deyil, əmək bazarının strukturu, təhsil imkanları, iqtisadi şərait və regional inkişaf fərqləri ilə də bağlı ola bilər. Sosial iş bu mürəkkəb əlaqələri nəzərə alaraq həm fərdi, həm də sosial səviyyədə müdaxilə strategiyaları hazırlayır.

Sosial işin fəlsəfi mahiyyətində rifah anlayışı xüsusi yer tutur. Rifah yalnız maddi təminat deyil; təhlükəsizlik, sosial münasibətlər, psixoloji sağlamlıq, təhsil, iştirak, özünüifadə və gələcəyə ümid kimi elementləri də əhatə edir. Sosial işçinin vəzifəsi insanın yalnız minimum ehtiyaclarını ödəmək deyil, onun daha dolğun sosial həyat qurmasına kömək etməkdir. Bu baxımdan sosial iş sosial rifahı fərdi yardımın nəticəsi kimi deyil, cəmiyyətin ədalətli və inklüziv təşkili ilə bağlı proses kimi qiymətləndirir.

Müasir sosial iş nəzəriyyəsində "gücləndirmə" anlayışı bu fəlsəfi mahiyyətin əsas ifadələrindən biridir. Gücləndirmə insanın öz həyatına dair qərarlarda iştirakını, resurslara çıxışını və problemlərini həll etmək qabiliyyətini artırmağı nəzərdə tutur (Saleebey, 2013). Bu yanaşma sosial işçinin insanın yerinə qərar verən şəxs kimi deyil, onun imkanlarını genişləndirən peşəkar tərəfdaş kimi çıxış etməsini tələb edir. Beləliklə, sosial işdə yardım münasibəti asılılıq yaratmamalı, əksinə insanın müstəqilliyini, sosial fəallığını və özünəinamını gücləndirilməlidir.

4. Sosial işin ontoloji əsasları

Ontologiya varlıq haqqında fəlsəfi təlimdir və sosial işin ontoloji aspektləri insanın sosial varlıq kimi mahiyyətini izah edir. Sosial iş üçün insan nə tamamilə müstəqil fərd, nə də

yalnız sosial strukturun passiv məhsuludur. O, həm öz seçimləri və məsuliyyəti olan subyekt, həm də sosial mühitin təsirinə məruz qalan varlıqdır. Bu ikili mövqe sosial işin əsas ontoloji problemini formalaşdırır: insanın şəxsi məsuliyyəti ilə sosial şəraitin təsiri arasında balans necə qurulmalıdır?

Sosial iş praktikası göstərir ki, insanların problemləri çox vaxt fərdi və struktur amillərin birgə təsiri nəticəsində yaranır. Məsələn, ailə daxilində zorakılıq yalnız fərdi davranış problemi deyil; burada gender stereotipləri, iqtisadi asılılıq, hüquqi maarifləndirmənin zəifliyi və sosial dəstək şəbəkələrinin çatışmazlığı da rol oynaya bilər. Eyni şəkildə, uşağın təhsildən yayınması yalnız ailənin laqeydliyi ilə deyil, yoxsulluq, nəqliyyat problemi, məktəb mühiti və psixososial faktorlarla bağlı ola bilər. Ontoloji yanaşma sosial işçiyə problemi daha geniş sosial reallıq daxilində görməyə kömək edir.

Sosial işdə insanın sosial reallıqla qarşılıqlı əlaqəsi ekoloji yanaşmada daha aydın görünür. Bu yanaşma insanı "mühit içində şəxs" kimi nəzərdən keçirir və fərdin rifahını onun ailə, icma, institut və mədəniyyətlə əlaqələri kontekstində təhlil edir (Germain & Gitterman, 1996). Ekoloji baxış sosial işçiyə problemin yalnız fərddə deyil, fərdlə mühit arasındakı uyğunluq və ya uyğunsuzluqda olduğunu göstərir. Buna görə sosial müdaxilə həm insanın bacarıqlarının inkişafına, həm də sosial mühitin daha dəstəkləyici hala gətirilməsinə yönəlməlidir.

Ontoloji əsaslar sosial işin məqsədini də müəyyənləşdirir. Əgər insan sosial münasibətlər daxilində formalaşırsa, sosial iş yalnız fərdi məsləhət və yardım ilə məhdudlaşa bilməz. O, sosial şəbəkələrin gücləndirilməsi, icma resurslarının səfərbər edilməsi, sosial xidmətlərin əlçatanlığının artırılması və sosial siyasətdə ədalətli mexanizmlərin dəstəklənməsi ilə də məşğul olmalıdır. Bu mənada sosial iş insanın sosial mövcudluğunu daha təhlükəsiz, daha ədalətli və daha mənalı etməyə çalışan peşəkar fəaliyyət sahəsidir.

5. Sosial işin aksioloji əsasları və peşə dəyərləri

Aksiologiya dəyərlər haqqında təlimdir və sosial işin fəlsəfi əsaslarının ən mühüm hissələrindən birini təşkil edir. Sosial iş neytral texniki fəaliyyət deyil; onun hər bir müdaxiləsi müəyyən dəyər seçimlərinə əsaslanır. Bu dəyərlər sosial işçinin insanla necə danışacağını, qərarları necə qəbul edəcəyini, resursları necə bölüşdürəcəyini və etik dilemmlər qarşısında hansı meyarlara əsaslanacağını müəyyənləşdirir.

Sosial işin əsas dəyərləri sırasında insan ləyaqəti, sosial ədalət, bərabərlik, humanizm, həmrəylik, məsuliyyət və müxtəlifliyə hörmət xüsusi yer tutur. İnsan ləyaqəti sosial işin başlanğıc nöqtəsidir. Sosial işçi xidmət alan şəxsi sosial problemə endirməməli, onun fərdi təcrübəsini, mədəni xüsusiyyətlərini və seçim hüququnu nəzərə almalıdır. Bu prinsip xüsusilə həssas qruplarla iş zamanı vacibdir: əlilliyi olan şəxslər, yaşlılar, uşaqlar, məcburi köçkünlər, zorakılığa məruz qalan qadınlar, yoxsulluq içində yaşayan ailələr və sosial təcrid riski olan digər qruplar sosial yardım prosesində passiv obyekt deyil, hüquqlara malik iştirakçılar kimi qəbul edilməlidir.

Sosial ədalət sosial işin ikinci əsas aksioloji prinsipidir. Sosial işin məqsədi təkcə fərdlərə yardım etmək deyil, həm də sosial bərabərsizliyi yaradan şərtləri görmək və azaltmaqdır. Sosial ədalət imkanlara bərabər çıxış, ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması, resursların ədalətli bölüşdürülməsi və sosial iştirakın təmin edilməsi ilə bağlıdır. Bu baxımdan sosial işçi yalnız xidmət göstərən mütəxəssis deyil, həm də sosial hüquqların müdafiəçisi kimi çıxış edir.

Sosial məsuliyyət sosial işdə fərd və cəmiyyət arasındakı etik əlaqəni ifadə edir. İnsan öz həyatına görə məsuliyyət daşıyır, lakin cəmiyyət də insanın ləyaqətli həyat üçün zəruri resurslara çıxışını təmin etmək öhdəliyinə malikdir. Bu fikir sosial dövlət konsepsiyası ilə sıx bağlıdır. Sosial işin aksioloji məzmunu göstərir ki, cəmiyyət öz ən həssas üzvlərinə münasibətdə humanist və məsuliyyətli olmalıdır. Peşəkar sosial iş bu məsuliyyəti sistemli və institusional formaya salan mexanizmdir.

6. Sosial ədalət, insan hüquqları və sosial iş etikası

Sosial işin fəlsəfi təhlilində sosial ədalət və insan hüquqları mərkəzi yer tutur. İnsan hüquqları sosial iş üçün həm normativ baza, həm də peşəkar istiqamət verir. Sosial işçi xidmət alan şəxsin hüquqlarını bilməli, həmin hüquqların pozulması risklərini müəyyən etməli və müdaxiləni hüquq əsaslı yanaşma ilə qurmalıdır. Bu yanaşma insanı xeyriyyə obyektinə çevirmir; əksinə, onun sosial xidmətlərdən istifadə etmək, təhlükəsiz mühitdə yaşamaq, təhsil almaq, səhiyyəyə çıxış əldə etmək və sosial müdafiədən yararlanmaq hüququnu vurğulayır.

Rawlsun ədalət nəzəriyyəsində cəmiyyətin institutları elə qurulmalıdır ki, əsas azadlıqlar qorunsun və sosial-iqtisadi bərabərsizliklər ən zəif qrupların vəziyyətini yaxşılaşdırmağa xidmət etsin (Rawls, 1971). Bu fikir sosial iş üçün mühüm metodoloji məna daşıyır: sosial xidmətlər yalnız mövcud problemin nəticəsini yumşaltmamalı, həm də sosial riskləri yaradan səbəblərin azaldılmasına yönəlməlidir. Senin qabiliyyətlər yanaşması isə diqqəti insanların real imkanlarına yönəldir. Formal hüquq o zaman mənalıdır ki, insan ondan faktiki istifadə edə bilsin (Sen, 1999). Məsələn, təhsil hüququ kağız üzərində mövcud ola bilər, lakin uşağın məktəbə getməsi üçün maddi, psixoloji və sosial şərait yoxdursa, bu hüquq tam reallaşmır.

Sosial iş etikası bu nəzəri ideyaları peşəkar fəaliyyət qaydalarına çevirir. Məxfilik, məlumatlandırılmış razılıq, öz müqəddəratını təyin etmə, zərər verməmə, peşəkar sərhədlər və ədalətli xidmət prinsipləri sosial işçi üçün əsas etik meyarlardır (Reamer, 2018). Lakin sosial işdə etik qərarlar həmişə sadə olmur. Məsələn, sosial işçi bir tərəfdən xidmət alan şəxsin məxfiliyini qorumağa borcludur, digər tərəfdən uşağın və ya digər şəxsin təhlükəsizliyi risk altındadırsa, müdaxilə etməlidir. Belə hallarda etik dilemma yaranır və sosial işçi peşə standartlarına, qanunvericiliyə və insan hüquqları prinsipinə əsaslanan balanslı qərar qəbul etməlidir.

Rəqəmsal dövrdə sosial iş etikasının yeni ölçüləri meydana çıxmışdır. Elektron məlumat bazaları, onlayn məsləhət, distant sosial xidmətlər və süni intellekt əsaslı qiymətləndirmə alətləri sosial işdə məxfilik, məlumat təhlükəsizliyi və texnologiyanın ədalətli istifadəsi məsələlərini aktuallaşdırır. Texnologiya sosial xidmətlərin əlçatanlığını artıra bilər, lakin rəqəmsal savadsızlıq və internetə çıxış imkanlarının fərqliliyi yeni bərabərsizliklər də yarada bilər. Buna görə sosial iş etikası müasir dövrdə həm insanla birbaşa münasibəti, həm də texnologiyadan məsuliyyətli istifadəni əhatə etməlidir.

7. Sosial işin nəzəri-metodoloji yanaşmaları

Sosial işin elmi əsaslarının formalaşması müxtəlif nəzəri-metodoloji yanaşmaların inkişafı ilə bağlıdır. Bu yanaşmalar sosial işçiyə problemin mahiyyətini anlamaq, müdaxilə məqsədlərini müəyyənləşdirmək və nəticələri qiymətləndirmək üçün nəzəri alətlər təqdim edir. Müasir sosial işdə heç bir yanaşma bütün problemləri tam izah etmir; buna görə kompleks və inteqrativ baxış daha səmərəli hesab olunur.

Sistemli yanaşma sosial işdə ən geniş istifadə olunan metodoloji istiqamətlərdən biridir. Bu yanaşmaya görə insan ailə, məktəb, iş yeri, icma, hüquq sistemi və dövlət institutları kimi

müxtəlif sistemlərlə qarşılıqlı əlaqədə yaşayır. Problemin həlli yalnız fərdin davranışını dəyişməkdən ibarət ola bilməz; sistem daxilindəki əlaqələr, rollar və resurslar da nəzərə alınmalıdır. Ailə ilə sosial iş, uşaq müdafiəsi, icma inkişafı və sosial xidmətlərin koordinasiyası sistemli yanaşmanın praktik tətbiq sahələridir.

Ekoloji yanaşma sistemli baxışı daha da genişləndirərək insan və mühit arasındakı uyğunluğa diqqət yetirir. Bu yanaşma sosial işçiyə müraciət edən şəxsin yaşayış şəraitini, ailə dəstəyini, icma resurslarını, sosial münasibətlərini və institusional maneələri birlikdə görməyə imkan verir. Ekoloji yanaşma xüsusilə miqrantlar, əlilliyi olan şəxslər, yaşlılar və sosial təcrid riski olan qruplarla iş zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Gücləndirmə yanaşması sosial işin humanist və demokratik mahiyyətini ifadə edir. Bu yanaşma xidmət alan şəxsin problemlərinə deyil, onun resurslarına, güclü tərəflərinə və inkişaf imkanlarına diqqət yetirir. Gücləndirmə sosial işçidən paternalist davranışdan uzaq durmağı, qərar prosesinə şəxsin özünü cəlb etməyi və sosial dəstək şəbəkələrini fəallaşdırmağı tələb edir. Bu yanaşma sosial işdə asılılıq yaradan yardım modelinin əvəzinə iştirakçı və inkişaf yönümlü modeli önə çəkir.

Hüquq əsaslı yanaşma sosial problemləri insan hüquqları prizmasından təhlil edir. Bu yanaşmada sosial xidmətlər xeyriyyə və mərhəmət aktı deyil, hüquqların reallaşdırılması vasitəsi kimi qəbul edilir. Anti-diskriminativ və anti-oppressiv yanaşmalar isə sosial işdə ayrı-seçkilik, stereotip və güc münasibətlərinin təhlilini vacib sayır (Dominelli, 2002). Bu yanaşmalar göstərir ki, sosial işçi yalnız fərdi problemə deyil, həmin problemi yaradan sosial münasibətlərə də diqqət yetirməlidir.

Refleksiv yanaşma sosial işçinin öz peşəkar mövqeyini, dəyərlərini və qərarlarının nəticələrini tənqidi şəkildə qiymətləndirməsini nəzərdə tutur. Sosial işçi neytral müşahidəçi deyil; o, hər bir müdaxilədə müəyyən güc və məsuliyyət daşıyır. Refleksivlik sosial işçinin stereotiplərdən uzaqlaşmasına, xidmət alan şəxsin təcrübəsinə daha həssas yanaşmasına və etik qərarların keyfiyyətini artırmasına kömək edir.

8. Sosial dövlət modeli və sosial xidmətlərin institusional rolu

Sosial işin inkişafı sosial dövlət ideyası ilə sıx bağlıdır. Sosial dövlət vətəndaşların minimum rifah səviyyəsini, sosial müdafiəsini və əsas sosial xidmətlərə çıxışını təmin etməyi öz vəzifələrindən biri kimi qəbul edən dövlət modelidir. Bu modeldə sosial iş dövlətin sosial funksiyalarının praktik həyata keçirilməsində mühüm vasitə rolunu oynayır. Sosial işçilər fərd və ailələrin ehtiyaclarını müəyyən edir, sosial xidmətlərə yönləndirmə aparır, müdafiə mexanizmlərini izah edir və sosial proqramların insanlara real şəkildə çatmasına dəstək verir.

Sosial dövlətin fəlsəfi əsasında ictimai həmrəylik və sosial məsuliyyət dayanır. Cəmiyyət üzvləri sosial risklər qarşısında tək buraxılmamalıdır. Xəstəlik, əlillik, qocalıq, işsizlik, ailə böhranı və yoxsulluq kimi hallar yalnız fərdi problem deyil, həm də sosial müdafiə sisteminin diqqət yetirməli olduğu məsələlərdir. Sosial iş bu riskləri fərdi səviyyədə aşkar edir və onları institusional dəstək mexanizmləri ilə əlaqələndirir.

Azərbaycan Respublikasında "Sosial xidmət haqqında" Qanun sosial xidmət sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi, təşkilati və iqtisadi əsaslarını müəyyənləşdirir və çətin həyat şəraitində olan şəxslərə sosial xidmət göstərilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2011). Bu hüquqi baza sosial işin institusional inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Son illərdə sosial xidmətlərin elektronlaşdırılması, DOST mərkəzləri vasitəsilə "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi və sosial müdafiə sistemində rəqəmsal alətlərin genişlənməsi sosial işin praktik imkanlarını artırmışdır.

Bununla yanaşı, sosial xidmətlərin institusional inkişafı yalnız texniki yeniliklərlə məhdudlaşmamalıdır. Sosial iş sahəsində peşəkar kadr hazırlığı, etik standartlar, xidmət keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi, icma əsaslı xidmətlərin genişləndirilməsi və həssas qrupların iştirakının təmin edilməsi vacib istiqamətlərdir. Sosial dövlət modelinin səmərəliliyi sosial xidmətlərin insan mərkəzli, əlçatan və ədalətli olmasından asılıdır. Bu baxımdan sosial iş sosial siyasətin yalnız icra mexanizmi deyil, həm də onun humanist məzmununu qoruyan peşəkar sahədir.

9. Qloballaşma, miqrasiya və rəqəmsal transformasiya şəraitində sosial iş

XXI əsrdə qloballaşma sosial işin məzmununu və fəaliyyət sahəsini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmişdir. İnsanların, kapitalın, informasiyanın və mədəni təsirlərin sürətli hərəkəti yeni imkanlar yaratdığı kimi, yeni sosial risklər də meydana çıxarır. Miqrasiya, qaçqınlıq, insan alveri, transmilliləşən yoxsulluq, mədəni uyğunlaşma problemləri və qlobal iqtisadi bərabərsizlik sosial işin beynəlxalq ölçüsünü gücləndirmişdir. Artıq sosial iş yalnız yerli icma və ya milli sosial xidmət sistemi çərçivəsində deyil, qlobal sosial proseslər kontekstində düşünülməlidir (Dominelli, 2010; Healy & Thomas, 2021).

Miqrasiya sosial iş üçün xüsusi çağırışdır. Miqrant və məcburi köçkün şəxslər çox zaman dil, məşğulluq, hüquqi status, mədəni adaptasiya, psixoloji travma və sosial təcrid problemləri ilə qarşılaşırlar. Sosial iş bu qrupların yalnız maddi ehtiyaclarını deyil, həm də identiklik, təhlükəsizlik, mənsubiyyət və sosial iştirak ehtiyaclarını nəzərə almalıdır. Mədəni həssaslıq sosial işçinin müasir peşəkar kompetensiyalarından biridir. Bu kompetensiya xidmət alan şəxsin mədəni dəyərlərinə hörmət etməyi, eyni zamanda insan hüquqlarına zidd olan münasibətləri tənqidi şəkildə qiymətləndirməyi tələb edir.

Rəqəmsal transformasiya sosial işin yeni fəaliyyət formalarını ortaya çıxarmışdır. Onlayn məsləhət, elektron müraciət sistemləri, sosial xidmətlərin rəqəmsal qeydiyyatı və məlumat bazaları sosial işin operativliyini artıra bilər. Lakin texnologiyanın genişlənməsi yeni etik və sosial suallar doğurur. Rəqəmsal xidmətlərə çıxışı olmayan şəxslər sosial müdafiə sistemindən kənarda qala bilər. Şəxsi məlumatların qorunması, alqoritmik qərarların şəffaflığı və sosial xidmətlərdə insan amilinin zəifləməsi ciddi müzakirə tələb edir.

Qloballaşma və rəqəmsallaşma sosial işin metodoloji yenilənməsini zəruri edir. Sosial işçilər yalnız klassik yardım texnikalarını deyil, həm də rəqəmsal savadlılıq, mədəniyyətlərarası kommunikasiya, böhran müdaxiləsi, icma əsaslı resursların səfərbər edilməsi və hüquqi maarifləndirmə bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər. Müasir sosial iş dəyişən dünyada insan ləyaqətini qorumağın və sosial bərabərsizliyi azaltmağın yeni yollarını axtaran dinamik peşə sahəsidir.

10. Azərbaycanda sosial işin inkişaf perspektivləri

Azərbaycanda sosial işin inkişafı sosial müdafiə sisteminin modernləşdirilməsi, sosial xidmətlərin genişləndirilməsi və həssas qruplara dəstəyin artırılması ilə sıx bağlıdır. Ölkədə sosial siyasətin əsas istiqamətləri aztəminatlı ailələrin, əlilliyi olan şəxslərin, şəhid ailələrinin, müharibə veteranlarının, uşaqların, yaşlıların və digər həssas qrupların sosial müdafiəsini əhatə edir. Bu sahədə sosial işçilərin peşəkar fəaliyyəti xidmətlərin daha ünvanlı, insan mərkəzli və səmərəli olmasına kömək edə bilər.

Azərbaycan kontekstində sosial işin inkişafı üçün bir neçə istiqamət xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Birincisi, peşəkar təhsil və kadr hazırlığı gücləndirilməlidir. Sosial iş yalnız yaxşı niyyət və yardımsevərliklə məhdudlaşmır; o, nəzəri bilik, etik məsuliyyət, hüquqi məlumatlılıq və praktik bacarıq tələb edən peşədir. Ali təhsil müəssisələrində sosial iş ixtisasının

keyfiyyətinin yüksəldilməsi, praktika imkanlarının genişləndirilməsi və beynəlxalq standartların tədris proqramlarına inteqrasiyası vacibdir (IFSW & IASSW, 2020).

İkincisi, icma əsaslı sosial xidmətlərin inkişafı zəruridir. Sosial problemlər çox vaxt yerli icma səviyyəsində daha yaxşı görünür və daha səmərəli həll olunur. İcma resurslarının səfərbər edilməsi, yerli özünüidarə strukturları, məktəblər, səhiyyə müəssisələri, qeyri-hökumət təşkilatları və ailələrlə əməkdaşlıq sosial işin təsirini artırır. Üçüncüsü, sosial xidmətlərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi və monitorinq mexanizmləri təkmilləşdirilməlidir. Sosial işin nəticələri yalnız göstərilən xidmət sayına görə deyil, insan həyatında yaratdığı real dəyişikliklərə görə ölçülməlidir.

Dördüncüsü, sosial işin elmi tədqiqi genişləndirilməlidir. Azərbaycan cəmiyyətinin sosial strukturu, ailə modeli, regional fərqləri, miqrasiya təcrübəsi, müharibədən sonrakı sosial reabilitasiya ehtiyacları və rəqəmsal sosial xidmətlər kimi mövzular sosial iş elmi üçün aktual istiqamətlərdir. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar sosial siyasətin daha sübut əsaslı və ehtiyaclara uyğun qurulmasına töhfə verə bilər.

Nəhayət, sosial işin ictimai nüfuzunun artırılması vacibdir. Sosial işçi yalnız yardım paylayan şəxs kimi deyil, sosial dəyişiklik, hüquq müdafiəsi, psixososial dəstək və icma inkişafı üzrə peşəkar mütəxəssis kimi tanınmalıdır. Bu nüfuzun formalaşması həm sosial iş təhsilinin keyfiyyətindən, həm də praktik xidmətlərin etik və peşəkar səviyyəsindən asılıdır.

11. Nəticə

Aparılmış təhlil göstərir ki, sosial işin fəlsəfi aspektləri onun nəzəri və praktik mahiyyətini anlamaq üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Sosial iş insan ləyaqəti, humanizm, sosial ədalət, insan hüquqları və sosial məsuliyyət kimi dəyərlər üzərində qurulan peşəkar və akademik fəaliyyət sahəsidir. Onun məqsədi yalnız sosial problemlərin nəticələrini azaltmaq deyil, həm də insanların imkanlarını genişləndirmək, sosial iştirakını gücləndirmək və daha ədalətli sosial münasibətlərin formalaşmasına töhfə verməkdir.

Sosial işin ontoloji əsasları insanı sosial münasibətlər daxilində fəaliyyət göstərən varlıq kimi izah edir. Bu yanaşma sosial problemlərin yalnız fərdi səbəblərlə deyil, struktur, iqtisadi, mədəni və institusional amillərlə bağlı olduğunu göstərir. Aksioloji əsaslar isə sosial işin dəyər sistemini müəyyənləşdirir və peşəkar fəaliyyətin etik istiqamətini formalaşdırır. İnsan ləyaqətinə hörmət, bərabərlik, sosial ədalət və həmrəylik sosial işin yalnız nəzəri prinsipləri deyil, gündəlik praktikanın əsas meyarlarıdır.

Məqalədə təhlil olunan sistemli, ekoloji, gücləndirmə, hüquq əsaslı, anti-diskriminativ və refleksiv yanaşmalar sosial işin kompleks elmi sahə olduğunu göstərir. Müasir dövrdə qloballaşma, miqrasiya, rəqəmsallaşma və sosial bərabərsizliyin yeni formaları sosial işin qarşısına əlavə vəzifələr qoyur. Bu çağırışlara cavab vermək üçün sosial iş peşəsi həm nəzəri baxımdan yenilənməli, həm də praktikada daha çevik, etik və insan mərkəzli olmalıdır.

Azərbaycan kontekstində sosial işin inkişafı sosial dövlət modelinin güclənməsi, sosial xidmətlərin əlçatanlığı, peşəkar kadr hazırlığı, icma əsaslı xidmətlərin genişləndirilməsi və elmi tədqiqatların artırılması ilə bağlıdır. Nəticə etibarilə sosial iş müasir cəmiyyətin humanist inkişafına, sosial sabitliyin qorunmasına və insan rifahının yüksəldilməsinə xidmət edən strateji əhəmiyyətli sahədir. Sosial işin fəlsəfi əsaslarının daha dərindən öyrənilməsi bu peşənin elmi statusunu gücləndirməklə yanaşı, sosial xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasına da mühüm töhfə verə bilər.

Declarations

Funding: This research received no external funding.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

Author Contributions: Conceptualization, investigation, writing – original draft, and writing – review & editing: V.A.Ə.

Ədəbiyyat siyahısı / References

Adams, R., Dominelli, L., & Payne, M. (Eds.). (2018). *Social work: Themes, issues and critical debates* (4th ed.). Palgrave Macmillan.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. (1995). Bakı.

Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2011). *Sosial xidmət haqqında* (30 dekabr 2011-ci il, № 275-IVQ). https://e-qanun.az/framework/23195

Banks, S. (2021). *Ethics and values in social work* (5th ed.). Red Globe Press.

Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. Palgrave Macmillan.

Dominelli, L. (2010). *Social work in a globalizing world*. Polity Press.

Dominelli, L. (2012). *Green social work: From environmental crises to environmental justice*. Polity Press.

DOST Agentliyi. (2026). *Sosial xidmət sahəsində göstərilən xidmətlər*. https://dost.gov.az/services/social-services

Germain, C. B., & Gitterman, A. (1996). *The life model of social work practice: Advances in theory and practice* (2nd ed.). Columbia University Press.

Healy, K. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.

Healy, L. M., & Thomas, R. L. (2021). *International social work: Professional action in an interdependent world* (3rd ed.). Oxford University Press.

IFSW & IASSW. (2014). *Global definition of social work*. International Federation of Social Workers. https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/

IFSW & IASSW. (2018). *Global social work statement of ethical principles*. International Federation of Social Workers. https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/

IFSW & IASSW. (2020). *Global standards for social work education and training*. International Federation of Social Workers. https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/

Midgley, J. (2014). *Social development: Theory and practice*. SAGE Publications.

Midgley, J., & Conley, A. (Eds.). (2010). *Social work and social development: Theories and skills for developmental social work*. Oxford University Press.

Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.

Payne, M. (2020). *Modern social work theory* (5th ed.). Oxford University Press.

Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.

Reamer, F. G. (2018). *Social work values and ethics* (5th ed.). Columbia University Press.

Saleebey, D. (Ed.). (2013). *The strengths perspective in social work practice* (6th ed.). Pearson.

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.

Thompson, N. (2020). *Understanding social work: Preparing for practice* (5th ed.). Red Globe Press.

Zastrow, C. (2021). *Introduction to social work and social welfare: Empowering people* (13th ed.). Cengage Learning.

Received: 1 May 2026
Accepted: 29 May 2026
Published: 2 June 2026